

Мартин Боруля (стисло)

Іван Карпенко-Карий

Основні дійові особи:

Мартин Боруля — багатий шляхтич, чиншовик;

Палажка — його жінка;

Марися — їх дочка;

Степан — син їх, канцелярист земського суду;

Гервасій Гуляницький — багатий шляхтич, чиншовик;

Націєвський — регістратор з ратуші, губерньський секретар;

Трандалєв — повірений;

Омелько, Трохим — наймити Борулі;

Красовський — багатий поміщик, вчений лікар.

У центрі п'єси — Мартин Боруля, багатий український шляхтич, що орендує землю у поміщика Красовського. Він має дружину Палажку і двох дітей: дочку Марисю і сина Степана, який працює канцеляристом в земському суді. Мартин мріє отримати дворянське звання, щоб вивищитися в суспільстві і краще влаштувати своїх дітей. Справа нібито вже майже вирішена: Боруля отримав документ від Дворянського депутатського збору, який постановив, що він має бути зачислений до дворянського стану. Лишилось тільки щоб постанову затвердив Сенат, і тоді Боруля офіційно буде визнаний дворянином.

Отримання цього статусу є особливо важливим для Мартина, бо раніше він посварився з поміщиком Красовським і той обізвав його "бидлом", а його сина — "телям". Це сильно зачепило самолюбство Борулі і він подав позов не кривдника, але суд визнав образу взаємною, бо Мартин теж обізвав Красовського: "свиня, безштанько, приймак!" Тепер, коли його мають визнати дворянином, Мартин хоче подати апеляцію, адже він тепер знаті і заслуговує на більш поважне ставлення. Для нього навіть не важливо скільки грошей йому доведеться витратити на судову тяганину, він вважає, що це того варте. В суді Борулю представляє повірений Трандалєв. Стряпчий тільки радий тому, що Боруля знову судитиметься, адже він веде справу Борулі проти Красовського і справу Красовського проти Борулі. Не залежно хто виграє справу, Трандалєв отримає оплату: "чи виграв, чи програв, а грошики дай!". Робота не важка і прибуткова, тому повірений переконує Мартина, що у випадку програшу апеляції, вони повинні будуть судитися знову і подавати позови поки не доб'ються свого.

У своїй одержимості порівняти з Красовським, Мартин хоче "дворянські порядки позаводить": не дає дочці і жінці робити ніякої роботи по господарству, натомість найняв наймитів. Дочка Марися тепер повинна називати батьків не "мама" і "тато", а "мамінька" і "папінька" або "мамаша" і "папаша". Такі назви є дивними для простої, працюючої дівчини. Вона не розуміє зміни, яка відбулася в її батьку з тих пір, коли він захотів стати дворянином. Раніше він казав, що лише той, хто працює, може їсти, а

тепер каже, що для неї, як для дворянки, працювати – це ганьба. Він примушує наймитів одягатись, як на свято, і наказує купити "са-муварь, чаю, сахарю і... кофію", щоб було, як у панів. Мартин не знає, однак, як вживати ці дворянські продукти: тому наказує наймиту розпитати, як ту каву пити: "чи до борщу, чи на ніч?"

Марися давно закохана у сина багатого шляхтича Гуляницького, Миколу. Вони вирости разом і хочуть одружитися. Брат Марисі, Степан, в дитинстві був найкращим другом з Миколою, але тепер їх життя складаються дуже по-різному: Микола працює в господарстві, а Степан сидить в казначействі і робить копії різних паперів та завчає їх напам'ять. Микола каже другові, що його робота дуже нудна і беззмистовна: "я б скорій рови копав, ніж таку роботу робить". Мартин же каже синові, щоб не спілкувався з Миколою: "не дружи з нерівнею, краще з вищими, ніж з нижчими. Яка тобі компанія Микола? Мужик — одно слово, а ти на такій лінії, трешся між людьми інчого коліна..."

Батько Миколи, Гервасій, приходить до Мартина, щоб посватати Марисю, але той відмовляє, бо вони — дворяни, а Гуляницькі – прості хлібороби. Гервасій каже, що не впізнає його: "поки ти не ганявся за дворянством, був чоловік, як і всі люде; тепер же десь тебе вкусила шляхетська муха і так дворянство у тебе засвербіло, що ти рівняєш себе з Красовським..." Мартин відповідає, що він теж "уродзоний шляхтич" і заслуговує дворянства так само, як і Красовський, бо той "був безштанько, і батько його так само сидів у Шадурського на чинші, як і ми; а що він женився на дочці Шадурського і через те зробився державцем". Боруля вважає Красовського приймаком і тому на вартим дворянського звання, Гервасій же відповідає йому, що Красовський – вчений лікар і тому може вважатись дворянином: "його вже крізь шаблі не протягнеш, а бумажки — тьфу!", "хто вчену голову має, той дворянин". Мартин вперто тримається своєї думки, і, нічого не добившись, Гуляницький йде.

Мартин же вирішує віддати дочку за губернського секретаря Націєвського, бо той дворянин і це підвищить становище його дочки. Насправді Націєвського цікавить лише посаг дівчини, бо Мартин обіцяє: "п'ятсот рублів приданого, весілля на наш кошт, два годи доставлять у город топливо і деякі предмети на продовольствіє і хату поставить у городі". Марися ж, кохаючи Миколу, одразу говорить про це Націєвському і каже, що вони на пара: "Я проста дівчина, мужичка, нічого не вмію; я умію жать у полі, громадить, мазать, корів доїть, свиней годувать..." Націєвський намагається переконати її, співає дівчині романс під гітару, каже, що вона закохається в нього після весілля, бо: "баришні од мене тають, і ви розтаїте". Проте йому не вдається зачарувати Марисю і вона йде. Тим часом в Націєвського з'являється підозра, що, можливо, Марися вагітна від хлопця в якого закохана, і йому намагаються підсунути нечесну наречену. Його підозри підсилюються, коли він чує розмову Мартина з Палажкою, які думають, кого взяти в куми, коли народиться дитина. Націєвський тікає з заручин. Розгніваний Боруля наздоганяє невдалого нареченого і лупцює за свій сором.

Але біда не приходить одна: Степана звільняють з земського суду, Красовський хоче вигнати сім'ю Борулі з землі, яку вони орендують, а з сенату надійшла відмова у наданні дворянського статусу через те, що в нових документах прізвище написано

"Боруля", а в старих "Беруля". Від переживань Мартин занедужує. Переконати його покинути думки про дворянство приходить Гервасій: "Воно ж тебе в хворобу угнало, глянь на себе... воно тебе посварило з Красовським і зо мною, — всі біди твої від нього!.. Хазяйство ледве живе, а дворянство без розуму і без науки хліба не дасть. Послухай мене: спали всі бумаги, щоб і не свербіло, бо ти слабкий на дворянство і умреш, від цієї хвороби". Мартин у розпачі ридає і палить документи: " Тисяча рублів згоріла, половина хазяйства пропала, і все-таки — бидло!"

Щодо звільнення Степана, Гервасій теж переконує сім'ю, що це тільки на краще: адже два роки, що хлопець працював там, він не отримував ніякої зарплати, лише цей останній рік мав два з половиною рублі - менше, ніж робітники його батька, які отримують тридцять. "Плюнь ти на це діло! Батько старий, слабкий, а одному синові, мавши добре своє хазяйство, не варт тиняться по канцеляріях і за два з половиною в місяць тратить здоров'я, зводить готові гроші на одержу, на харчі... Добре, як дослужишся до чого путнього; а як так і вмереш канцеляристом, а хазяйства не навчишся, не привикнеш, — що ж робить під старість? От і тепер — за штатом, якби не було хазяйства, що його робить? Покинь, сину, берись за прадідівське ремесло" — так навчає Гервасій Степана.

Врешті Гервасію вдається заспокоїти Мартина і переконати погодитись на одруження їх дітей: Марисі і Миколи. Він каже, що якщо вони дадуть своїм дітям хорошу освіту - то вони і стануть дворянами.